

A Szovjetunió finnugor nyelvészeinek 4. konferenciájáról

Petroskoi, 1961. jún. 26—30

A Szovjetunió uráli nyelvtudománnyal foglalkozó nyelvészei immár negyedizben gyűltek össze országos konferenciájukra.¹ Mindegyik konferencia egy-egy seregszemlét jelent, felsorakozik a régebben serénykedő tudósok mellé a középkorúak derékhada, s mögöttük feltűnik a fiatalok folyton sűrűsödő tömege. Az előző konferenciákról hazai nyelvészeti irodalmunk beszámolt (LAKÓ GYÖRGY: NyK LVI, 294—5; ERDÓDI JÓZSEF: NyK. LXII, 158—161). Most vegyük szemügyre azokat a témákat, amelyek az 1961. év nyarán kerültek tárgyalásra a Karjalai Autonóm Köztársaság fővárosában, Petroskoiban (oroszul Petrozavodszk a neve). Szimbolikus jelentőségű az a tény, hogy az idei belső konferenciát egy finnugor nép köztársaságának a székvárosában tartották, — abban a városban, amelynek kiváló finn színésze-együttese van, s táncosai Veikko Sinisalo Sampórolról szóló balettjével a karjalai művészet moszkvai bemutatóján, majd Leningrádban feltűnő sikert arattak, — azon a földön, ahol Lönnrot a Kalevala runóit feljegyezte, ahol mind a mai napig élnek a karjalai finn hősi énekek.

Ha nekilátunk a tárgyalt témák csoportosításának, akkor örömmel tapasztalhatjuk, hogy az uralisztika nemcsak mint nyelvészet kapott teret, hanem folkloriként is. Kezdjük tehát ezzel felsorolásunk:

A legkiválóbb folklorista (Kalevala kutató), V. J. Jevszejev „A finnugor népek folklorjának összehasonlító és történeti tanulmányozása” címen tartott előadást. Jevszejev méltatta a XIX. sz. és XX. sz. elején dolgozó finn tudósok (E. Lönnrotól V. Kaukonenig) érdemeit, majd rátért a finnugor népek folklorjának történeti elemzésére és igyekezett a periodizáció kérdését megoldani. Jevszejev utalt arra, hogy az azonos vonások genetikus kapcsolata mellett létezik az azonos fejlődés következtében fellépő tipológiai hasonlóság is. Ezenkívül még azzal is számolniuk kell a kutatóknak, hogy különböző finnugor népek (pl. finnek, karjalaiak, észtek) folklorja hathatott egymásra, eleinte közvetlenül, másutt pedig később az orosz folklor közvetítésével. Szinte közvetlenül kapcsolódott Jevszejev programadó előadásához néhány munkabeszámoló: A. Annist elmélyülten kutatta a karjalai és észte Kalevala-hagyományok kapcsolatának az eredetét; V. M. Szigyelnyikov a Szovjetunióban folytatott Kalevala-kutatásokról szólt (O. W. Kuusinen nálunk is ismert Kalevala-tanulmányáról, V. J. Jevszejev kétkötetes mono-

¹ L. Всесоюзное совещание по вопросам финно-угорской филологии 26—30 июня 1961 г. Тезисы докладов. Петрозаводск 1961. Kiadó: Академия Наук СССР. Институт языкознания. Институт языка, литературы и истории Карельского Филиала. 160 lap.

gráfiájáról, amelyben a szerző az eposz anyagának történeti rétegződését elemezte). F. V. Pleszovszkij a totemizmusnak a szerepét vizsgálta a „tündér-” mese (orosz terminussal „varázslatos” mese) kialakulásában, adatait komi, udmurt és orosz mesékből merítette, s a totemállatok (medve, sárkány) ábrázolását történetileg mutatta meg a matriarchátus és patriarchátus korában; az udmurt tündérmesék gyűjtésének, publikálásának és tanulmányozásának a történetét D. A. Jasin adta, méltatva Y. Wichmann és Munkácsi Bernát érdemeit; P. K. Pozgyejev az udmurt nép rövid dalainak csoportosításával foglalkozott: egy északi hagyományos csoport mellett megkülönbözteti a tatár, baskir és csuvas hatásra alakult déli dalcsoportot; L. Sz. Kavtaszkin a jelenkori mordvin népdalról szól; a nyelvészet és a folklór mezsgyéjén mozgott J. Peegel beszámolója az észti, vót és izsori népdalok költői szinonimáinak tanulmányozásáról (a közös és földrajzilag elkülönülő szinonimákról az anya, lány, ifjú, gyermek, felügyelő, ló, barom, kakas, eke, fegyver stb. fogalmak jelölésére); I. M. Korszakov azt a kérdést vitatta, miként használható fel a mordvin népköltészet — írásbeli emlékek hiányában — e nép történetének megvilágítására; Korszakov kianalizálja, milyen elemek mutatnak a matriarchátus és a patriarchátus létezésére, a vadászatról a földművelésre történt áttérésre a dalokban; kimutat ősközösségi vallási elemeket (építőáldozat?, vérfertőzés ellenes etikai magatartás); az ősközösség fellazulására és feudális viszonyok keletkezésére utaló elemeket kutat a különféle műfajokban; érdekes azon megállapítása, hogy a mordvin népnek régebben nagy terjedelmű epikus művei lehettek, amelyekről a V. K. Radajev mordvin író által összegyűjtött és „Szijazsar” címen feldolgozott anyag (több mint 20 000 verssor) tanúskodik, majd folytatja a történeti elemek kimutatását az orosz néppel való együttélés, az elnyomók elleni felkelések idejére vonatkozólag.

Térjünk most át a saját érdeklődési körünkhöz közelebb álló előadások számbavételére, azaz a nyelvészeti előadásokra. Érdekes, hogy ezen a konferencián számos előadó foglalkozott finnugor helynevekkel. Élünk természetesen a leningrádi A. I. Popov járt, kinek több, ebbe a témakörbe vágó cikkét ismerjük. Ezúttal programot meghatározó tanulmánnyal lépett fel, melynek címe „A Szovjetunió szamojéd és finnugor toponimikája tanulmányozásának alapvető feladatai” és ehhez csatlakoztak a következő helynévkutatási beszámolók: A. K. MATVEJEV „Az északi-orosz toponimika eredetének a problémái”, (utal A. Sauvageot, A. I. Popov, ill. B. A. Szerebrennyikov felfogásának ellentétes voltára, ui. az első kettő kimondottan urálinak véli az északoroszországi helyneveket, az utóbbi teljességgel tagadja finnugor voltukat); Matvejev két réteget különböztet meg: a) a finnugor eredetű helyneveket (vízneveket) és b) egy substratum, ill. adstratum réteget. M. K. Norvik az észti helynevek változásával foglalkozik, s rámutat arra, hogy a XIII. sz.-tól kezdve sok idegen hatás érte az észtszországi helyneveket (tanyák elnevezését), mivel idegen hódítókat uralt az ország. V. V. Szenkevics—Gudkova utal arra, hogy helytelen egy területnek csak bizonyos típusú v. eredetű helyneveit kutatni. Megfelelőbb és eredményesebb a vizsgálat, ha egy terület minden helynevét etimológizáljuk. Az előadó T. Itkonen helynévszótárnak (Koltan-ja Kuolanlapin sanakirja) II. részét (1958-ban jelent meg) használta fel és a Kola-félsziget helyneveit elemezte történetileg. Megkülönbözteti a) a fratialis totemállatok jelölésével összefüggő helyneveket, b) a lapp hősök nevével kapcsolatos folyó-, tó-, hegy-,

tundra, mocsár-stb. neveket; c) földrajzi térformák neve+lapp képző (-ga, -em); d) finn réteg (finn elnevezések lapp fordításai — calque-jai), pl. finn *Keski-vuori*, lapp *kesk-vuavi*; ez a réteg a Kola-félsziget nyugati részén található; e) orosz réteg, amelyben az első tag egy orosz szó, a második tag lapp, pl. *g'azni-suol*: Грязный остров; ez utóbbi réteg elég egyenletesen elosztva található az egész félszigeten.

Az előadások egy másik csoportja a lexikológia keretébe tartozott. Egy részük jövevényszavaknak szentelődött. V. I. Litkin a konferencián a komi nyelv keleti-finn jövevényszavairól számolt be (vö. Uralaltaische Jahrbücher 31(1959): 164). M. P. Cshaidze a mari nyelvbe átkerült orosz igék actio-jegyeinek eltűnéséről beszélt: ezek az igék a mari nyelv grammatikai rendszerébe illeszkedtek be. Kettlen választottak olyan témát a jövevényszavak köréből, amelyek a magyar nyelvvel függnek össze: Mokány Sándor: „A Kárpátalja ukrán *u*-zó nyelvjárásába került magyar szavak és A. M. Rot „Miként asszimilálódtak lexikailag az orosz nyelvből az Októberi forradalom után a magyarba került neologizmusok?” (Az előadó első forrásokból meríti anyagát, de úgy látszik nem vette számba az idevágó magyarországi nyelvészeti irodalmat). G. I. Gorgyjejev a mari és a *cseremis* nép-elnevezésekkel foglalkozott.

A belső keletkezésű lexikológia vizsgálatának területére az alábbi előadások tartoztak: J. Sz. GULJAJEV „Néhány növényt jelölő udmurt szó és komi megfelelőik” (sajnos, a szerző nem ismeri N. Sebestyén Irén kutatásainak eredményeit); A. AMBUS „Betegséget jelölő szók a vót nyelvben” (részben egyeznek a balti-finn nyelvek megfelelő szavaival, részben indoeurópai nyelvekből valók); M. Mäger „Madárnevek és a népetimológia”; M. Leppik: „A burgonya neve a balti-finn nyelvekben” (jövevényszó v. belső elemekből való képzés).

A szó t a n keretébe tartoznak még az ilyen előadások: G. A. Nyecsajev „Melléknevek főnevesülése és főnevek melléknévvé való válása a komi nyelvben”; A. Sz. Krivosocokova—Gantman „A hangfestő szavak helye a komi-permják nyelv beszédrészei sorában”.

Említsük meg az a l a k t a n i előadásokat is: A. A. Beljakov „A partitivusz ragjai a karjalai nyelv kalinyini nyelvjáróterületén”; I. Sz. Galkin „A mari esetragok történetéhez”; P. Kokla „A mari nyelv birtokos személyraggal ellátott főnévi igenévi alakjai”.

A h a n g t a n körébe a következő előadások tartoztak: B. A. Szerebrennyikov „A mari nyelv másodlagos *s* hangjának a keletkezése”; Ny. T. Pengitov „A hegyi mari nyelv *ä* és *ə* hangjának a történetéhez”; L. P. Gruzov: „A mari nyelv redukált magánhangzói”; I. V. Tarakanov „Az udmurt nyelv szótagot nem alkotó *ŷ* hangjának a történetéhez”.

A d i a l e k t o l ó g i a körébe vágnak a következők: T. I. Tyeljasina „A komperativusz jelei az udmurt nyelvjárásokban”; V. D. Objedkin „Mordovszkoje Davidovo falu nyelvjárásának hangtani sajátosságai”; S. Nigol „A Lett Sz. Sz. Köztársaság területén levő észti nyelvszigetek”; J. I. Rombangyjejeva „Az északi-manyisi nyelvjárások fonetikai jellemzése”; R. M. Batalova: „A komi-permják nyelv onykovoi nyelvjárásának néhány alaktani sajátossága”; D. G. Kazancev „A mari nyelv joskar-olai nyelvjárásának magánhangzó-fonémái”; Ny. I. Iszanbajev „A mari nyelv kaltaszini nyelvjárása *ä* hangjának az eredete”; Z. M. Dubrovina „Az inkeri nyelv néhány sajátossága” A. Laanest „Az izsori nyelv dialektusai”; G. M. Kert

„A karjalai nyelvjáráskutatók munkájáról”; A. Univere „Az észti népnyelv szótárának a szerkesztéséről”.

A mondattan körébe vágta a következő előadások: N. M. Terescsenko „Összetett gondolat kifejezése egyszerű mondattal (nyenyec nyelvi példák alapján)”; T. I. Zsilina „A komi nyelv *a* kötőszavas összetett mondatai”; V. T. Tyimofejeva „A mari nyelv összetett mondatai”; A. I. Malik „Az udmurt nyelv szómondatai”; K. Kant „A finn-ugor nyelvek igéinek átható és át-nem-ható használatáról”; E. Pajusalu „A vót nyelv személytelen mondat-szerkezeteiről”; M. I. Mullonen „A finn nyelv személytelen és általános alanyú mondatainak a megkülönböztetése”.

Utoljára hagytuk felsorolásunkban azokat az előadásokat, amelyek témájuknál fogva általános érdeklődésre tartanak számot. V. HALLOP a finn-ugor átírás kérdését feszegette és a fonetikai realitásnak megfelelő átírás helyébe egyszerűbbet, fonológiai jellegűt javasolt. Ny. A. MESCERSZKIJ a novgorodi, nyírfahéjra írt iratok fontosságát vizsgálta a balti-finn nyelvek szempontjából. Az egyik oklevélben előforduló személynevekkel már foglalkoztak (Popov, Hämäläinen, Mägiste), a legfontosabb emlék azonban a 292. sz. oklevél, amely I. Sz. Jeliszjev véleménye szerint karjalai-finn nyelvű varázsigét tartalmaz. A szöveg a XIII. sz.-ból való volna, tehát a Halotti Beszéddel egykorú, legrégebb balti-finn nyelvemlék. Más oklevelekben is előfordulhat még valamely balti-finn nyelven írott szöveg. G. Ny. Makarov a karjalai nyelv 1820. évből származó, eddig ismeretlen kéziratos emlékét (Márk evangéliumának fordítását) mutatta be. Majtyinszkaja Klára a szóismétlés kérdésével foglalkozott. A finnugor nyelvekből vett példákon világította meg az ismétlés disztributív és akció kifejező szerepét.

*

A tézisgyűjtemény szerint a június 26-tól 30-ig húzódó konferencián 53 előadásra került sor. A felsorakoztatott előadascímek sokrétű anyagról vallanak, arról tudósítanak, hogy szorgos munka folyik a Szovjetunió tudományos kutatóintézeteiben. Tudomásunk szerint e munkák két főbb centrumban (a tartui egyetemen P. Ariste, és a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Nyelvtudományi Intézete moszkvai részlegének finnugor szektorában Majtyinszkaja Klára vezetésével, ill. a leningrádi szamojed, és obi-ugor csoportban) folynak. E súlyponti helyeken túl élénk kutatómunkáról tanúskodnak a finnugor köztársaságok tudományos kutatóintézeteiben és a pedagógiai főiskolákon működő nyelvészek előadásai (felsorolásukat l. NyK. LXII, 159). Elég megemlítenünk, hogy a joskar-olai nyelvészek előadásainak száma féltucat. Szép számban sorakoztak fel a permi nyelvek kutatói is. A legelhangyagoltabb területnek a mordvin nyelv tanulmányozása látszik (egy előadás). A leningrádi egyetem finnugor tanszéke két előadót küldött.

A seregszemle hatalmas, pozitív munkáról tanúskodik, amelyben a finnugor (uráli) nyelvek történeti tanulmányozásának és leírásának egyaránt helye van. Ugyanakkor kísérletek történnek általános jellegű problémák megvitatására is. Örömmel regisztráljuk, hogy rendszeres toponimikai vizsgálatok is folynak; a finnugor és praefinnugor toponimikával való rendszeres foglalkozás újabban A. I. Popov és B. A. Szerebrennyikov kutatásaiból indul ki, s jó eredményekkel kecsegtet.

Rendkívül fontos eredménynek véljük, hogy a konferencia nyomán a Szovjetunió uráli nyelvészei áttértek uráli szövegeknek, példamondatoknak és szavaknak latin betűkkel történő fonetikai átírására. Mindenki tudja e határozat tudományos integráló értékét, méltatása tehát felesleges, a döntés dicséri önmagát.

Kívánjuk, hogy ezek az országos finnugor nyelvészeti konferenciák nemzetközi kongresszussá növekedjenek.

ERDŐDI JÓZSEF

